

Prawa człowieka na Białorusi – szanse i zagrożenia dla obywateli

Prawa człowieka są przyrodzone, powszechne, niezbywalne i nienaruszalne. Te cztery przymiotniki określają pewną powinność istnienia ładu między państwem, a jego obywatelami. Przyrodzone prawa człowieka odnoszą się do tego, że nabywamy je rodząc się ludźmi. Powszechne odnosi się do globalnego wymiaru praw człowieka, niezależnie od miejsca na świecie, rasy, orientacji czy innego czynnika poróżniającego jednostki. Przymiotniki niezbywalne i nienaruszalne gwarantują nam niemożność zabrania nam praw człowieka przez jakikolwiek inny podmiot oraz niemożność zrzeknięcia się ich. Jednak badacze zajmujący się prawami człowiek zauważyli pewną zależność (bądź ograniczniki), które wpływają na istnienie praw człowieka (w rozumieniu europejskim) w danych państwach. Otóż prawa człowieka zależą od tego czy danym państwie są:

- Demokracja – system demokratyczny gwarantuje obywatelom możliwość wpływania na kształtowanie się rządów i jego stosunku do obywateli
- Konstytucjonalizm – akt zasadniczy państwa powinien ograniczać władze rządzących
- Rządy prawa – praworządność jest podstawą istnienia nie wszelakich zasad ustalonych między państwem a obywatelami. Bez tego aspektu, władza jest nieograniczona i może funkcjonować w dowolnej formie, tym samym nie musi przestrzegać praw człowieka.

Białoruś obecnie jest państwem autorytarnym o systemie rządów semiprezydenckich. W konstytucji istnieją zapisy o prawach człowieka, takich jak prawo do życia, wolność zrzeszania się czy wolność mediów i słowa. Artykuł ma za zadanie przeanalizować funkcjonowanie wymienionych praw obywatelskich. Praca ma na celu odpowiedzenie na pytania: Czy na Białorusi funkcjonują prawa człowieka? W jakim stopniu władza ma wpływ na zachowanie obywateli? Z jakimi szansami i zagrożeniami muszą mierzyć się obywatele na Białorusi?

Prawo do zrzeszania się

W świetle historii prawo do zrzeszania się miało swoich licznych zwolenników jak i przeciwników (m. in. Hegel czy Rousseau, który uważał, że każdy powinien wydawać swój osąd, a nie być zależnym od innych). Aktualnie zrzeszanie się jest jednym z ważniejszych praw człowiek uwzględnianym w większości katalogów praw międzynarodowych. Rozpatrywane jest ono jednak dwojako: z jednej strony oznacza ono możliwość tworzenia organizacji politycznych gospodarczych itp., z drugiej strony oznacza niemożność zmuszania kogokolwiek do przynależenia w danej organizacji.

Białoruś jest jednym z państw Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). W ramach organizacji w 1948 roku przyjęta została Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. W art. 20 deklaracji istnieje zapis o prawie do spokojnych zgromadzeń i stowarzyszania się¹⁵⁹. Nie jest to dokument obligatoryjny, ale wyznacza pewne ramy jakimi państwa ONZ powinny kierować się w swojej polityce państwowej. W 1994 roku na Białorusi ustanowiono nową konstytucję,

159 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku za: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (15.01.2020).

która w art. 4 uznaje zasadę pluralizmu politycznego jako naczelną zasadę ustrojową. Co więcej w art. 36 Konstytucji jest mowa o prawie zrzeszania się. Ustawa zasadnicza zabrania partiom i organizacjom społecznym narzucania jakiegokolwiek ideologii. Konstytucja ogranicza pluralizm jedynie w zakresie chęci obalenia przemocą ustroju, propagowania ideologii wojny oraz nawoływania do nienawiści. Na podstawie konstytucji uchwalono ustawę o partiach politycznych z 1994 r. – art. 2 stwierdza: „obywatele Republiki Białorusi prawo do wolności zrzeszania się w partiach politycznych”¹⁶⁰. Ustawa określiła szeroki katalog praw i obowiązków wobec osób chcących utworzyć partię, czy osób należących do partii. Dodatkowo ustawa określa liczne wykluczenia związane z korzystaniem z prawa przynależności do partii. Jednak poza tym, w 1997 roku prezydent Łukaszenka wydał dekret nr 5 o trybie organizowania spotkań, zebrań i demonstracji. Ograniczono w ten sposób prawo do zgromadzeń i manifestacji oraz wolności związkowych. Wprowadzono wysokie kary finansowe za udział w manifestacjach oraz wprowadzono tzw. uproszczone procedury sądowe. Uczestnicy manifestacji mogli być skazani jedynie na podstawie zeznań funkcjonariuszy. Aktualnie na Białorusi istnieje sporo legalnie zarejestrowanych partii opozycyjnych, jednak wiele z nich działa do dzisiaj w konspiracji. Sam proces ich tworzenia jest stosunkowo restrykcyjny. Będąc opozycyjnie nastawiony do władzy, należą spodziewać się licznych kontroli Ministerstwa Sprawiedliwości.

Mimo istnienia legalnej opozycji, w wyborach parlamentarnych w 2019 roku wszystkie 110 mandatów uzyskali kandydaci sprzyjający władzy. Może wynikać to z systemu jednomandatowego. Innym czynnikiem wpływającym na wynik wyborów jest to, że wybory zostały przyspieszone o 10 miesięcy w związku z nakładaniem się ich z wyborami prezydenckimi. Innym czynnikiem jest wykluczenie niektórych osób z możliwości kandydowania – władze odmówiły rejestracji części opozycji, ze względu na zbyt radykalną kampanię wyborczą. Co więcej odnotowano liczne przypadki zmuszania do głosowania przedterminowego¹⁶¹. Rada Europy i OBWE zwracali uwagę na: niedostateczne zabezpieczenie plomb w urnach, zdominowanie komisji wyborczych przez pracowników państwowych oraz niejawny status list wyborców¹⁶². Te czynniki wpływają na brak zaufania nie tylko społeczeństwa do władzy, ale i na spadek aprobaty Białorusi na arenie międzynarodowej. Jak pokazują fakty obywatele mają prawo do zrzeszania się, natomiast muszą liczyć się z licznymi restrykcjami, a do jeśli myślą o zdominowaniu władzy to jedynie na poziomie lokalnym. Pokazuje to, że wolność do zrzeszania jest surowo ograniczona, nie tylko jej wpływ na władze, ale jej całokształt istnienia.

Wolność słowa i wolność mediów

Prawo do wyrażania swojego zdania na forum publicznym jest jedną z najważniejszych rzeczy, szczególnie w XXI wieku. Wolność słowa oznacza możliwość polemiki jednak przy bezwarunkowym poszanowaniu odmiennych poglądów. Ograniczenia tego przywileju można rozpatrywać wielopłaszczyznowo: w sferze politycznej, w sferze społecznej czy też w zakresie doby cyfryzacji i mediów. W konstytucji Białorusi w art. 33 gwarantowane są „wolność poglądów, przekonań i ich swobodne wyrażanie”¹⁶³. Natomiast wolność mediów oznacza działanie wszelkich mediów (telewizji, radia, prasy, Internetu), bez żadnych restrykcji czy ingerencji ze strony władzy. Ma to na celu zwiększenie wiedzy obywateli, poszerzenia ich

¹⁶⁰ Ustawa o partiach politycznych z 1994 roku za: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/6428>> (15.01.2020).

¹⁶¹ Za: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-11-20/wybory-parlamentarne-na-bialorusi-krok-wstecz> (16.01.2020).

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ Wojciech Stankiewicz, *Łamanie praw człowieka w Republice Białorusi*, „Przegląd Polsko-Polonijny” 2012 nr 1.

horyzontów i stworzenia możliwości wypowiedzi na forum publicznym. Na Białorusi mimo zapisów konstytucyjnych, można spotkać się z pewną niefunkcjonalnością tych gwarancji. W państwie istnieją media rządowe, ale mogą działać również tzw. media niezależne. Natomiast jak pokazują liczne przykłady mają one problem z licznymi nadzorami, cenzurą oraz niechęcią władzy publicznej, wobec tego rodzaju mediów. Przykładem obrazującym to jest sytuacja ze stycznia 2018 roku. Władze Białorusi zablokowały mieszkańcom kraju dostęp do portalu Charter97.org. Uzasadnieniem takiego zachowania się władzy, było naruszenie prawa o upowszechnianiu treści zabronionych. Władza jednak nie podała konkretnych treści i konkretnego naruszenia. Temat ten został poruszony na arenie międzynarodowej m. in. stanowisko zajął przedstawiciel OBWE ds. wolności mediów Harlem Desir. Natomiast formalnie, oprócz potępienia zachowania Białorusi, nie było możliwości wpłynięcia na zachowanie władz państwa. Innym przykładem jest sytuacja z końca 2018 roku. Aresztowano kilku redaktorów portalu informacyjnego tut.by – miesięczny zasięg portalu to 12 mln. osób. Funkcjonariusze wkroczyli również do takich wydawnictw jak BiełPAN czy Białoruska Nauka. Zostali oni oskarżeni przez rządową agencję BiełTA, o szpiegostwo informacyjne i kradzież materiałów. Bez udowodnienia im winy, zostali oni aresztowani. Za takie przestępstwo na Białorusi grozi od dożywotniego zakazu wykonywania zawodu do kary pozbawienia wolności do lat dwóch. Co więcej media na Białorusi kontrolowane są co do wydawanej treści, organizacji wewnętrznej oraz sprawdzane są pod względem finansowania z zagranicy. Ma to na celu niepropagowanie przez media informacji niesprzyjających władzy. Taka polityka państwa jest zagrożeniem dla obywateli. Brak możliwości skonfrontowania poglądów obywateli z polityką władzy ma również negatywny wpływ na władze. Jednak w tym wypadku obawa władzy o radykalizację nastrojów społecznych jest większa. Łatwiej jest kontrolować podmioty medialne niż sprostać możliwym wymaganiom społecznym.

Prawo do życia

Prawo do życia jest wartością bezcenną. Oznacza ono, że każdy człowiek ma prawo żyć i nikt nie ma prawa pozbawić życia drugiego człowieka. Ta wykładnia stoi w sprzeczności jednak do kary śmierci. Mimo że w większości państw karę śmierci zniesiono, jest ona wykonywana jeszcze w wielu państwach m. in. na Białorusi. Kara śmierci funkcjonuje na terytorium Białorusi już od czasów Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Wykonywana jest z zakresie określonego katalogu przestępstw tj.: rozpoczęcie wojny napastniczej, sprowokowanie napięć międzynarodowych, ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, użycie broni masowego rażenia, świadome zabójstwo osób w trakcie działań wojennych, liczne rodzaje zabójstw, terroryzm, zdrada państwa, przejęcie władzy w sposób niekonstytucyjny, zabójstwo działacza państwowego, dywersja, która pociąga za sobą śmierć ludzi. Ma ona jednak wyjątki. Kary śmierci nie wykonuje się kobitom oraz osobom poniżej 18 roku życia i osobom powyżej 65 roku życia¹⁶⁴. Same egzekucje odbywają się poprzez rozstrzelanie i mają niepubliczny charakter. Ciała skazańców również nie są oddawane rodzinie, a sama rodzina nie jest o tym informowana. Taki wymiar kary służyć ma zmniejszeniu przestępczości, jednak jeszcze żadne badania nie potwierdziły tego zjawiska. Jak podają statystyki międzynarodowych organizacji pozarządowych, najczęściej kar śmierci na Białorusi wykonywano w latach 90' XX wieku. Od 2000 roku liczba kar śmierci diametralnie zmalała. Mimo drastyczności tej kary, Białorusini licznie popierają jej wymiar. Przykładem jest sprawa ze stycznia 2020 roku. Dwóch Białorusinów – 19-latek i 21-latek – zamordowało sąsiadkę i podpaliło jej dom po spożyciu alkoholu. Sędzia skazał ich na karę śmierci, a na co sala zareagowała aplauzem. Od kary śmierci można uchronić się jedynie łaską prezydenta. Jednak

¹⁶⁴ Kodeks Karny Republiki Białorusi za: http://etalonline.by/document/?regnum=hk9900275#load_text_none_1_ (16.01.2020).

prezydent Aleksander Łukaszenka jednoznacznie określa swoją postawę wobec kary śmierci – w tym przypadku wypowiedział się „Dwie szumowiny – bo nie ma dla nich innego określenia – zabili swoją nauczycielkę. Za co? Za to, że ta chroniła dwójkę dzieci?”. Inną możliwością odwołania się od kary śmierci jest zwrócenie się do Komitetu Praw Człowieka. Jest to organ Organizacji Narodów Zjednoczonych i jedyny organ międzynarodowy, który na podstawie umów międzynarodowych jest ratyfikowany przez Białoruś. Ma on jednak jedynie charakter doradczy. Jeśli sprawa jest rozpatrywana przez Komitet, w tym czasie może dojść do wyroku śmierci. Kara ta ograniczająca prawo do życia z jednej strony zagraża obywatelom oskarżonym za dane przestępstwa. Z drugiej strony wg. sporej części Białorusinów jest ona korzystna, jako że wierzą w jej wymiar kary oraz w jej odstraszący charakter wobec przestępstw.

Obywatel a państwo.

Ustrój państwowy kreowany jest przez społeczeństwo. Jest pewno rodzaju umową społeczną która, ma na celu unormowanie stosunków w jakich życia obywatele między sobą oraz stosunków między jednostką a państwem. W konstytucji Białorusi z 1994 roku art. 1 określa, że „Republika Białorusi jest jednolitym, demokratycznym państwem społecznym opartym na rządach prawa”. Ten artykuł stanowi podstawę analizy przestrzegania praw człowieka na Białorusi. Otóż spełnia on trzy przesłanki funkcjonowania praw człowieka w państwie. Konstytucja zapewnia demokrację w państwie, które jest praworządne, a cała ta sentencja zapisana jest w ustawie zasadniczej państwa – w konstytucji.

Jak pokazują powyższe przykłady praw i wolności, istnieją i funkcjonują one na Białorusi. Można zgodnie z prawem zakładać organizacje pozarządowe i partie polityczne. Mogą funkcjonować niezależne media – radio, programy, portale czy prasa. Można udzielać się na forum, przedstawiać swoje poglądy – zarówno społeczne jak i polityczne. Mimo tego bardzo dużo mówi się o prawach na Białorusi ze względu na funkcjonowanie samego systemu. Prezydent wybierany jest w wyborach powszechnych. Jednak istnieją przesłanki świadczące o fałszowaniu wyborów, korupcji i przypadkach zmuszania do głosowania. W procesie liczenia głosów biorą udział zazwyczaj urzędnicy państwowi, którzy w większości są silnie połączeni z ugrupowaniami popierającymi ówczesnego prezydenta. Dodatkowo obszerny katalog uprawnień prezydenta, wpływa na ograniczenie demokracji w państwie. Świadczy o tym możliwość wydawania przez prezydenta dekretów z mocą ustawy, które są nadrzędne nad wydawanymi ustawami. Przykładem ograniczania wolności obywateli w tym zakresie jest prezydencki dekret nr 5 o trybie organizowania spotkań, zebrań i demonstracji. Co więcej prezydent wybiera sześciu z dwunastu sędziów do Sądu Najwyższego.

Sami obywatele mają ambiwalentny stosunek do władzy. Jak pokazują badania¹⁶⁵ większość Białorusinów nie odpowiada na pytania związane z polityką i władzą. Osoby które odpowiadają, mają podzielone zdania, z czego większość jest przychylna władzy. Należy zastanowić się czy wynika to z ich rzeczywistego uznania władzy czy bojaźni o siebie i swoją rodzinę, że dane ankietowanych będą przekazane władzy. Należy jednak uwzględnić aspekt nieznania innej rzeczywistości. Z socjologicznego punktu widzenia, osoby ograniczone do danego systemu podlegają interioryzacji polityki państwa. A skutkiem czego niświadomie funkcjonują w tym systemie, nie zdając sobie sprawy z jego patologii.

¹⁶⁵ Badania przeprowadzone w Białorusi przez międzynarodową organizację pozarządową za: <http://grupaabstroken.en.pl/badania-opiniisondaze/bialorus/13445.324/> (17.01.2020)

Wnioski

To jak funkcjonuje państwo i jakie odczucia ma obywatel definiuje wiele czynników. Prawa człowieka na Białorusi istnieją. Są zagwarantowane w ustawie zasadniczej państwa, która gwarantuje również demokrację i rządy prawa – czyli wszystkie przesłanki świadczące o możliwości istnienia praw człowieka w danym państwie. Z jednej strony wszelkie prawa funkcjonują i obywatel mogą z nich korzystać. Z drugiej strony są one ograniczane. Obywatele mogą korzystać z praw, ale muszą liczyć się z konsekwencjami. Nie są one tak swobodnie wykorzystywane, jak w państwach demokratycznych. Stanowi to pewne zagrożenia dla obywatela ze względu na naganianie zasady praworządności. Dawanie prawa i jego “subtelne” ograniczanie przez państwo może skutkować pełnym bezprawiem władzy wobec obywateli. Ze względu na panujący system na Białorusi, obywatele mają małe szanse na jego zmianę. Korupcja i wykorzystanie pozycji są na Białorusi dobrze znane. Jednak czy Białorusini liczą na zmiany? To pytanie budzi wątpliwości ze względu na bierną postawę obywateli wobec czynów władzy. Patrząc na historię społeczną Europy Środkowo-Wschodniej, wszystkie zmiany zaczęły się oddolnie. Taka sytuacja ma swoje konsekwencje, natomiast bez inicjatywy obywateli – nawet wbrew prawu – prawa człowieka na Białorusi będą ograniczane. Z czasem coraz bardziej.

Streszczenie:

Artykuł ma na celu analizę funkcjonowania praw człowieka na Białorusi. Przestrzeganie praw człowieka jest podstawową cechą bezpieczeństwa obywateli w danym państwie. Ich istnienie, zastosowanie, ograniczenia i skutki funkcjonowania mają znaczny wpływ na zachowania obywateli i postrzeganie państwa na arenie międzynarodowej. Białoruś jest obszernym materiałem dającym liczne przypadki niefunkcjonowania system bądź jego wykorzystywania jego praw. Do dzisiaj na Białorusi funkcjonuje kara śmierci. Media mimo niezależności, mają cenzurę. A partie opozycyjne mimo istnienia, nie mają władzy na szczeblu centralnym. Rozpatrzenie tych czynników ma na celu odpowiedzenie na pytania w jakim zakresie władza ma wpływ na obywateli? Oraz czy prawa człowieka na Białorusi dają im jakieś szanse do funkcjonowania? Czy są jedynie “papierowe” i budzą realne zagrożenie?

Słowa klucz:

Białoruś, Prawa Człowieka, media, obywatel, władza

Keywords:

Belarus, Human rights, media, citizen, governmental authority

Bibliografia:

1. Kodeks Karny Republiki Białorusi za:
http://etalonline.by/document/?regnum=hk9900275#load_text_none_1_ (16.01.2020).

2. Konstytucja Białorusi z dnia 15 marca 1994 roku za: <http://biblioteka.sejm.gov.pl/konstytucje-swiata-bialorus/> (15.01.2020).
3. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku za: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (15.01.2020).
4. Ustawa o partiach politycznych z 1994 roku za: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/6428> (15.01.2020).
5. Wojciech Stankiewicz, Łamanie praw człowieka w Republice Białoruś, „Przegląd Polsko-Polonijny” 2012 nr 1.
6. Za: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-11-20/wybory-parlamentarne-na-bialorusi-krok-wstecz> (16.01.2020).
7. Za: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_95/i-313.pdf (17.01.2020).